

Werken aan een warme school

Preventieplan pestbeleid

1 Inleiding

Omdat pesten een grote impact heeft op de leerlingen nu en later, wil de school zich inzetten om pesten zo goed mogelijk te voorkomen. Wegdenken kunnen we pesten jammer genoeg nooit, daarom willen we ook nadenken over hoe we een pestprobleem aanpakken. Een duidelijk neergeschreven beleid zorgt ervoor dat de procedure voor iedereen duidelijk is. Leerkrachten, leerlingen maar ook ouders moeten weten hoe pesten wordt aangepakt. Dat we dit als school niet goedkeuren en zeker niet aan ons willen laten voorbijgaan, willen we duidelijk stellen met een concreet preventief pestbeleidsplan.

2 Visie

We vinden het welbevinden van de leerlingen zeer belangrijk. We vinden dat elke leerling recht heeft op een veilige, stimulerende leefomgeving waarin we hen willen tonen hoe goed het voelt om gerespecteerd te worden, waardering te krijgen en erbij te horen. Om dit te verwezenlijken moeten we met z'n allen onze verantwoordelijkheid nemen.

3 Aanpak op school

3.1 Preventie

We proberen op school een klimaat te creëren waar leerlingen zich veilig, geborgen en geaccepteerd voelen. Hiermee hopen we het welbevinden van onze leerlingen te verhogen, wat een positief effect heeft op de ontwikkeling en het leervermogen van onze leerlingen. We werken aan een verbindend schoolklimaat waarin iedereen (niet alleen leerlingen, maar ook het voltallige schoolteam en ouders) voelt dat ze worden aanvaard en dat er naar hen wordt geluisterd. We moeten van

iedereen veerkrachtige mensen maken, zodat iedereen durft aangeven als het mis gaat. Enkel op deze manier kunnen we snel reageren en kunnen we de schade zoveel mogelijk beperken en herstellen. Dit doen we door preventief te werken want: "voorkomen is beter dan genezen".

- **Veilig schoolklimaat**

Om alles in goede banen te leiden hebben we onze 10 leefregels. Gedurende het hele schooljaar vormen deze regels onze kapstok voor een veilig schoolklimaat.

- **Werken aan een positief school-klasklimaat**

- ✓ Organiseren van groepsmomenten op schoolniveau: start schooljaar, schoolfeest, carnaval, dag van het kind, sportdagen, Sinterklaas, misvieringen, de gouden weken, ...
- ✓ Klasoverschrijdende momenten: meter-peter activiteit, landenbeurs, tutorlezen, techniekdagen, groendagen...
- ✓ Meerdaagse uitstappen: boerderijklassen, sportklassen, zeeklassen
- ✓ Kringgesprekken, vertelrondes: deze activiteit leert leerlingen spreken en vooral luisteren, creëert een verbondenheid waardoor conflicten (bv. roddel en pesten) minder snel de kop opsteken.
 - ✓ Klasverdeling: elk jaar ziet de klasverdeling er anders uit. Wanneer de school merkt dat er in één groep te veel ruzies en pestproblemen zijn, dan hebben we de kans om de groepen uit elkaar te halen en te hervedelen.
 - ✓ Activiteiten om ouderbetrokkenheid te stimuleren: oudercafé, koffieklets, kwis,
 - ✓ Gevoelensbord, gevoelsthermometer,..
 - ✓ Lessen rond veilig internet

- **Werken aan het ontwikkelen van sociale vaardigheden**

Sociale vaardigheden bezitten betekent dat je gebruik kan maken van een heel gamma aan vaardigheden die in verschillende situaties kunnen leiden tot een positieve uitkomst. Kinderen die met een goede portie zelfvertrouwen vlot kunnen omgaan met anderen, die voor zichzelf kunnen opkomen, die emoties een plaats kunnen geven, enz. zijn beter in staat om in moeilijke omstandigheden het hoofd boven water te houden.

- ✓ Op onze school besteden wij daarom veel aandacht aan open communicatie, praten over gevoelens, probleemoplossend denken,...
- ✓ We stimuleren op school ook een sfeer waar er respect heerst voor elkaar en de schoolomgeving. We moedigen alle betrokkenen aan om de gevoelens en de behoeften van elkaar te respecteren.

- **Duidelijke regels en afspraken (nieuwe autoriteit)**

Kinderen hebben grenzen nodig. Die waarborgen veiligheid, ontwikkeling en respect. Als grenzen wegvallen, wordt een kind onzeker, voelt zich onveilig en wordt bang. Het hoort ook bij zijn groeiproces zich te kunnen afzetten tegen de grenzen die opvoeders stellen. Als een kind niets heeft om zich tegen af te zetten, als het niet weet wat gewenst of ongewenst gedrag is, raakt het zijn respect kwijt voor die opvoeders. Bovendien zijn er verschillende grenzen en regels: die van thuis, grootouders, het verkeer, de maatschappij, de vrienden... Met deze diversiteit aan regels en afspraken moeten leerlingen leren omgaan.

- ✓ Op onze school worden de school-en klasregels duidelijk met de leerlingen besproken en regelmatig herhaald. Ook wordt met hen besproken welke sancties het overtreden van deze regels inhoudt.
- ✓ Bij de start van een nieuw schooljaar worden de ouders uitgenodigd op de algemene infoavond. Hier wordt de werking van de klas uitgelegd en worden de klas-en schoolafspraken overlopen en/of herhaald.

- **Belonen en aanmoedigen**

Gewenst gedrag aanleren gaat vaak gepaard met het bestraffen van ongewenst gedrag. Belonen en aanmoedigen zijn nochtans sterkere wapens en ze handelen vanuit voorbeeldgedrag. Kinderen genieten van aandacht, maar als ze weinig of geen positieve aandacht krijgen, lijkt negatieve aandacht voor sommigen nog beter dan geen aandacht.

- ✓ Op onze school zorgen wij ervoor dat alle kinderen voldoende ondersteunende stimulansen krijgen, hoe klein of onopvallend hun goed gedrag ook is. Het belonen kan heel persoonlijk gebeuren, op basis van de mogelijkheden en tekortkomingen van elk kind.

- **Zorgteam**

Op school stoppen we veel energie in zorg. De zorg beschouwen we als een continuüm met een brede basis. In de brede basiszorg bevinden zich alle leerkrachten die oog hebben voor het welbevinden van elke leerling. Soms is er echter nood aan een minder betrokken persoon. Vaak wordt de hulp ingeroepen van de zorgcoördinator om de situatie van op een afstand te bekijken, de leerkracht te ondersteunen en de contacten te leggen met de betrokken partijen (ouders, externe

instanties, CLB, ...).

✓ Leerlingen kunnen met hun zorgen steeds terecht bij hun klasleerkracht, de zorgleerkracht, de directie of het CLB.

Weet je wat zo mooi is
aan een regenboog,
zo mooi is en bijzonder
aan dit hemelwonder?
Dat je alle kleuren samen ziet!
Samen en toch apart,
dat elke kleur zijn kleur mag zijn,
van zichzelf verwonderlijk,
maar dan samen nóg mooier
dan elk afzonderlijk

Geert De Kockere

3.2 Onze aanpak bij ruzies en pestproblemen

Ondanks preventieve maatregelen kan je pesten nooit helemaal wegdenken.

We willen nogmaals benadrukken dat we het belangrijk vinden om als school zo snel mogelijk op de hoogte te zijn van een pestprobleem of vermoeden van pesten. Ook problemen op het vlak van sociaal-emotioneel welbevinden dienen zo snel mogelijk gesignaleerd te worden aan de school. Wij hechten veel belang aan het melden van pesten en hopen dat ouders niet zelf onderling de problemen willen gaan oplossen en pesters gaan benaderen. Wanneer het pesten op school gebeurt, willen wij als school op de hoogte gebracht worden en willen we het probleem aanpakken. Als school kennen wij beide partijen en kunnen we onpartijdig het verhaal van alle partijen beluisteren

Ouders kunnen een probleem melden via een persoonlijk gesprek, een telefonisch gesprek of via mail naar de klastitularis, de zorgcoördinatoren of de directie.

- **Afspraken bij kleine ruzies : de stop-methode**

Wanneer leerlingen ruzie maken over kleinigheden moeten zij aan elkaar kunnen duidelijk maken dat er een einde aan moet komen.

Op onze school hanteren we de STOP-methode.

de stopmethode = grens aangeven

Stappenplan stopmethode

1. Vriendelijk vertellen wat je wil.

"Piet wil je stoppen met tegen mijn tafel te schoppen, want...?"

2. Strenger en luider/krachtiger zeggen dat je iets wil.

"Piet stop met tegen mijn tafel te schoppen!"

3. Zeggen wat je gaat doen als de ander doorgaat.

"Piet als je nu niet stopt ga ik naar de juf / meester."

4. Naar de juf of meester gaan.

5. De leraar gaat bemiddelen tussen beide kinderen.

(a) emoties laten afkoelen, door ze te benoemen en daardoor te (h)erkennen om en om bij beide personen. (b) Door de vraag te stellen: "Wat zou je de ander willen vragen?" Heel vaak is het probleem dan al opgelost. Komen de emoties weer op begin dan weer bij het benoemen van de emoties (a) en doe daarna weer stap b.

6. De leraar vraagt: "Is het zo is opgelost? Moet er nog iets gebeuren?"

Als het opgelost is krijgen de kinderen een compliment, dat ze het probleem samen hebben opgelost. Als er nog een probleem is wordt dat nog (later) besproken.

- **Herstelmuur/ herstelgesprek**

Een herstelgerichte aanpak maakt gebruik van "verbindende communicatie" waarbij leerlingen aan elkaar kunnen zeggen wat hen stoort of raakt zonder de relatie te vertroebelen. Men richt zich niet op de persoon en de regel die is overtreden maar wel op de groep en de relaties die geschaad worden. Leerlingen denken na over hun foute gedragingen en voelen hoe andere leerlingen geraakt (beschadigd, gekwetst, benadeeld) worden als gevolg van hun conflict. Ze proberen de relatie te herstellen en hun fout goed te maken.

- **Herstelmuur**

- **Herstelgesprek**

Stappenplan herstelgesprek

1. Wat is er gebeurd? Welke rol speelde jij hierbij?
2. Hoe voelde jij je? Hoe voelde de ander zich volgens jou?
3. Hoe had je het anders kunnen aanpakken?
4. Hoe kan je het weer goedmaken?
5. Wat kan je helpen of wat heb jij nodig om dit in het vervolg te vermijden?

- **De no-blame aanpak:**

Deze methode heeft tot doel elke pestsituatie zo snel mogelijk te stoppen en op te lossen. Het is een niet bestraffende, probleemoplossende methode om met pestproblemen om te gaan. Deze aanpak werkt groepsdynamisch en tracht via de invloed van de groepsleden het pestprobleem op te lossen. De pester(s), de meelopers en een aantal neutrale medeleerlingen gaan op zoek naar positieve voorstellen. De aanpak heeft niet tot doel de feiten in vraag te stellen of de pester te beschuldigen of te straffen.

Stappenplan No Blame-methode

Stap 1: Voer een gesprek met het slachtoffer.

Het is belangrijk dat het slachtoffer zich gehoord voelt en zijn/haar volledige verhaal kwijt kan bij iemand, op een veilige manier. Het doel hiervan is om duidelijkheid te krijgen over de situatie en over hoe het lid zich voelt. Het is dan ook van belang het lid de ruimte te geven zijn/haar volledige verhaal te doen. Hierna vraag je toestemming om verdere stappen te ondernemen met No Blame. Probeer zicht te krijgen op de ideale samenstelling van de No Blame-groep. Deze groep bestaat uit de pester en belangrijke omstaanders. Dit zijn zowel de mensen die meelopen met de pester als de mensen waarbij het slachtoffer zich wel veilig voelt.

Stap 2: Organiseer een eerste bijeenkomst.

Spreek elk lid van de No Blame-groep aan en roep hen samen voor overleg.

Stap 3: Leg het probleem uit.

Als leiding is het jouw taak om het gevoel van het slachtoffer te delen met de groep, aangezien die zelf niet op de samenkomst aanwezig is. Benadruk vooral dat je hier niet bent om mensen te straffen, maar dat je bezorgd bent en gelooft in de groep om met ideeën te komen om het lid in kwestie zich terug goed te laten voelen.

Stap 4: Deel de verantwoordelijkheid.

Nadat je het verhaal van het slachtoffer hebt gedeeld met de groep, met de nadruk op hoe die persoon zich voelt, laat je best ruimte voor de gevoelens van de groep. Ook zij mogen op dit moment vertellen hoe zij zich voelen bij de situatie. Belangrijk is wel dat er geen discussie ontstaat over de feiten.

Het doel is om aan de groep duidelijk te maken dat je dit probleem niet alleen kan oplossen. Geef daarom de groep verantwoordelijkheid en vertrouwen om de situatie te verbeteren.

Stap 5: Vraag naar ideeën van elk groepslid.

Vraag hoe zij elk denken een bijdrage te kunnen leveren aan het beter doen voelen van het slachtoffer. Elk voorstel is waardevol, hoe klein ook. Belangrijk is dat de actie concreet genoeg is, zodat ze uitvoerbaar is en je nadien ook kunt nagaan of ze erin geslaagd zijn het voornemen waar te maken.

Stap 6: Laat het aan de groep over.

Geef de groep voldoende tijd en ruimte om hun voorstellen te realiseren. Hierbij kan je als begeleiding waken dat er zeker geen pestgedrag meer gesteld wordt, maar moet je hen ook de voornemens zelf laten waarmaken.

Stap 7: Een gesprek met elk afzonderlijk.

Is er weinig verandering in de situatie, dan kan je altijd nog eens samenkomen met het No Blame-groepje of het eens uitproberen met een nieuw No Blame-groepje. Deze methode is eerder een proces dan een stappenplan. Je kan hierbij zelf inschatten of de sfeer in de groep veilig genoeg is of er nog steeds ruimte voor verbetering is.

Na voldoende tijd ga je met ieder individu apart in gesprek. Vraag naar wat zij hebben gedaan om de situatie en hun omgang met het slachtoffer te verbeteren. Evalueer ook samen met het slachtoffer hoe die momenteel de situatie ervaart en of die zich ondertussen beter voelt in de groep. Dit was het uiteindelijke doel van de No Blame-methode.

3.3 Indien het pesten niet stopt

Merken we echter dat het pesten aanhoudt, dan staan we erop dat er contact is met de ouders van de pester en/of gepeste leerling. Op die manier kunnen we via een constructieve communicatie nagaan wat we samen kunnen doen om

het pesten te stoppen. Indien nodig worden er strenge maatregelen opgelegd in samenspraak met de directie

3.4 Ouderbetrokkenheid

De leerkrachten proberen hun leerlingen op school zo goed mogelijk op te volgen, zodat eventuele signalen herkend kunnen worden. Het is belangrijk dat ook ouders hun kind niet uit het oog verliezen. De school wil werken aan:

➤ **Veiligheid**

➤ **Vertrouwen**

➤ **Verbondenheid**

Van de ouders en leerkrachten verwachten we dat ze elkaars rol en deskundigheid respecteren.

Samenwerken en echt in gesprek gaan loont. Een waarderende houding en positieve betrokkenheid zorgt voor een veilig schoolklimaat.

Wanneer voor kinderen de regels duidelijk zijn en hier consequent aan wordt vastgehouden, is het duidelijk wanneer een regel overtreden wordt of wanneer er zich gedrag stelt dat niet door de beugel kan.

Consequent optreden is dan ook essentieel. Bij dit consequent optreden durven we ook de steun van onze ouders te vragen. Door in gesprek te gaan willen we het probleemoplossend vermogen van leerlingen stimuleren en hen zelf tot het besef laten komen wat kan en wat niet kan.

Er kan geen eenduidige grens getrokken worden vanaf welk punt ouders worden betrokken in het verhaal. Elke situatie is anders en wordt anders bekeken en aangepakt. We vragen van ouders wel vertrouwen, erkenning en respect voor de aanpak van de school.

4. Wat is pesten

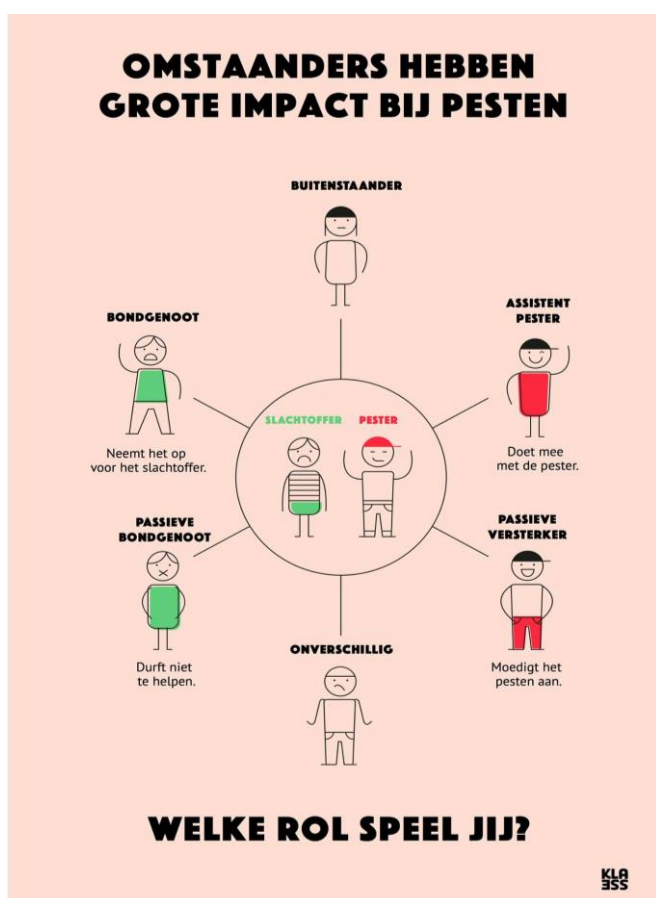
Pesten is het gedrag waarbij iemand herhaaldelijk en gedurende langere tijd door anderen behandeld wordt op manieren die leiden tot fysieke verwonding en/of psychisch lijden. Dit kan variëren van woordgrapjes tot structureel geweld en afpersing. Pesten is structureel en brengt het slachtoffer tot wanhoop. Slachtoffers hebben in deze situatie weinig tot geen verweer (machtsonevenwicht). Pesten kan verbaal, fysiek of elektronisch van aard zijn.

• **Pesten versus plagen**

Pesten	Plagen
steeds hetzelfde kind	telkens iemand anders
doelbewust pijn doen (lichamelijk en emotioneel)	om te lachen (bedoeld)

blijven doorgaan, ook al vraagt het slachtoffer om te stoppen	stopt wanneer iemand er een opmerking over maakt
meerdere kinderen tegenover 1 individu (meestal wel 1 leider)	iedereen, vriendjes onder elkaar, rollen zijn afwisselend
bewust iemand een slecht gevoel geven	het is leuk bedoeld
meer dan 1 keer, langere tijd	eenmalig voorval, losstaand feit, kort
blijvende, zware gevolgen voor zondebok	nadien weer vrienden
vaak niet op school alleen	op school tijdens spel of leuke momenten
niet durven vertellen	excuses komen direct en uit zichzelf

- *Rollen in een peestsituatie*

"Kinderen maken in een klas onderscheid tussen kinderen die er wel toe doen en kinderen die er niet toe doen. De kinderen die er zogenaamd niet toe doen, zijn vaak het slachtoffer van pesten. De pester wil graag een hoge sociale status en geliefd zijn. Omdat de pester vaak een bovengemiddeld begrip heeft van wat mensen denken en voelen, weet hij ook wat de zwakke plekken zijn van anderen. Door zijn macht te gebruiken, krijgt de pester waardering van anderen en bereikt hij de sociale status die hij wil bereiken", aldus hoogleraar sociologie Rene Veenstra.

- **Melden en klikken**

Het is belangrijk dat het pesten wordt gemeld. We maken de kinderen duidelijk:

Klikken = wanneer je wil dat de andere een straf krijgt

Melden = wanneer je wil dat het gedrag van de andere stopt

- **Cyberpesten**

Nieuwe media hebben zeker hun waarde, maar kunnen ook negatief gebruikt worden. We durven van de ouders te vragen om zelf controle te houden over het gsm- en internetgebruik van hun zoon of dochter. Beledigingen via internet of gsm, roddels verspreiden, ... zijn niet toegelaten. De ouder is wettelijk mede verantwoordelijk voor de gevolgen van zulk pestgedrag door de zoon of dochter. Cyberpesten is harder dan het klassieke pesten. Het stopt niet, het gaat verder buiten de schoolmuren. Kinderen voelen zich nergens meer veilig.

Wanneer ouders/kinderen toch naar school komen en melding geven van cyberpesten (wat dan eerder vaak thuis gebeurt, maar wel met kinderen van de school) vragen wij steeds om bewijsmateriaal mee te nemen (het sms-je bewaren, screenprint van het computerscherm, ...).

De school kan hier dus zeker een rol in spelen, maar de gepeste én hun ouders zijn dikwijls de enige die bepaalde stappen kunnen zetten.

Hoe kan je best zelf het cyberpesten aanpakken?

-Niet reageren op haatmails, haatfoto's en filmpjes

-De afzender blokkeren

-Eventueel een nieuw profiel of emailadres aanmaken

-Bewijsmateriaal bijhouden (bv. Screenshots nemen)

-Hulp zoeken bij: -Awel (luisterend oor voor kinderen en jongeren: <https://awel.be/>)

-CLB chat (hier kunnen kinderen én hun ouders terecht met allerlei vragen en dus ook met vragen rond cyberpesten: <https://www.clbchat.be>)

-Clicksafe (<https://www.childfocus.be/nl/preventie/veilig-internetten/kinderen>)

-Overleg eerst met het kind vooraleer je als ouder iets doet

-Soms moet de politie worden ingeschakeld

Wat kan de school doen:

-Als er een geval van cyberpesten aan het licht komt op school worden de ouders op de hoogte gebracht en wordt er een gesprek gehouden met de gepeste en eventueel de pester als die al bekend is.

-We vragen als school aan de ouders om de school op de hoogte te brengen als ze weet hebben van cyberpesten.

-De hierboven vermelde tips worden met de ouders besproken.

-We brengen als school het CLB op de hoogte.

-Soms moet de politie worden ingeschakeld.

5 Consequenties

Belangrijk is dat de leerkracht altijd hulp biedt aan het kind dat gepest wordt en begeleiding biedt aan het kind dat pest. Wanneer er gepest wordt en de voorgaande stappen leveren geen resultaat op, zullen volgende consequenties volgen.

Fase 1:

- Een of meerdere pauzes binnenblijven
- Een schriftelijke opdracht over zijn rol in het pestprobleem
- Door gesprek: bewustwording
- Afspraken maken met de pester over gedragsverandering en hierover wekelijks reflecteren met de leerling

Fase 2:

- Een gesprek met de ouders, als voorgaande acties op niets uitlopen. De medewerking van de ouders wordt nadrukkelijk gevraagd om een einde aan het probleem te maken. De school heeft alle activiteiten vastgelegd en al het mogelijke gedaan om een einde te maken aan het pestprobleem

Fase 3:

- Bij aanhoudend pestgedrag kan deskundige hulp worden ingeschakeld.

Fase 4:

- Bij aanhoudend pestgedrag kan ervoor gekozen worden om de leerling tijdelijk uit zijn groep/klas te verwijderen.

Fase 5:

- In extreme gevallen kan een leerling geschorst worden

6 Signalen van pestgedrag

Soms vertonen kinderen signalen wanneer er sprake is van pestgedrag. De school, maar ook de ouders moeten zo goed mogelijk proberen oog te hebben voor deze signalen. Er zijn directe en indirecte signalen.

• **Directe signalen**

- ✓ Als laatste gekozen worden - met veel gemor gekozen worden
- ✓ Vaak alleen staan
- ✓ Geen vriendjes die langskomen of eens willen afspreken

✓ Uitgesloten worden

✓ Pestboodschappen (sociale media, ...)

- **Indirecte signalen**

✓ Spullen die verdwijnen

✓ Onverklaarbare blauwe plekken - kapotte kledij

✓ Psychosomatische klachten

✓ Dalende cijfers

✓ Verminderde motivatie

✓ Meer teruggetrokken gedrag/depressieve signalen

✓ Niet meer naar school willen

7 Gevolgen van pesten

- **Gevolgen voor het slachtoffer**

✓ Aanpassingsproblemen

- Zwakke cijfers
- Leerproblemen
- Spijbelen

✓ Zware stress, enorm gevoelig

- Depressie - agressie
- Angst - sociale angst
- Lichamelijke klachten: buikklachten, misselijkheid, braakneigingen, ...
- Suïcidaal gedrag
- Psychosomatische klachten
- Gevoel van eenzaamheid
- Gevoel van wantrouwen

✓ Negatief zelfbeeld

- Onzekerheid
- Weinig zelfvertrouwen

✓ Risico op sociaal isolement

- ***Gevolgen voor pestende kinderen/jongeren***

✓ Sociaal-emotionele problemen

- Zelfbeeld - zelfvertrouwen?
- Erbij willen horen vanuit 'dominantie' en 'macht'
- Depressie - agressie

✓ Normoverschrijdend gedrag - op latere leeftijd in botsing komen met de maatschappij

✓ Suïcidaal gedrag

✓ Risico op afwijzing en isolement

✓ Uitsluiting: geen vrienden meer overhouden

8 Wat kan je als ouder doen?

- ***Als jouw kind wordt gepest***

✓ Moedig je kind aan te praten over pesten

✓ Neem het verhaal ernstig

✓ Luister naar zijn verhaal,

✓ Leg de schuld niet bij hemzelf

✓ Meld het probleem in overleg met je kind aan de school

✓ Bied geen oplossingen aan, zoek samen met je kind naar manieren om op het pestgedrag te reageren ✓ Zoek vrienden, hobby's waar je kind zich goed bij voelt

✓ Verander niet impulsief van school

✓ Richt je bij ernstige problemen tot hulpverlening (hierbij kan de school of het CLB je eventueel helpen)

- ***Als jouw kind heeft gepest***

✓ Kies een geschikt moment om met je kind in gesprek te gaan

✓ Zeg duidelijk waarom je een gesprek wil

✓ Luister naar je kind. Pols naar het wat, hoe en waarom van het (mee-)pesten.

✓ Keur het voorbijge pestgedrag af en maak duidelijk dat je wil dat je kind ermee stopt.

✓ Wijs op het verschil tussen pesten en plagen.

- ✓ Vraag je kind om de schade te herstellen
- ✓ Bekijk met de school hoe je de schoolaanpak van thuis uit kan steunen
- ✓ Blijf in gesprek met je kind/de school
- ✓ Zoek indien nodig steun en hulp voor je kind/jezelf

9. Literatuur

Deboutte, G. (1995) Pesten, gedaan ermeel! Hoe omgaan met pesterijen? Tips voor ouders, leerkrachten en begeleiding, Brussel, BDJ-Jeugd en vrede.

De Vos, L., & Van Loock, L. (2014). Begeleiden van kinderen 4A: Brede basiszorg: Algemeen deel. Mechelen, Thomas Moore.

GemeenteMoerdijk. (2020, 20 februari). Doe Effe Normaal.

<https://www.moerdijk.nl/web/Nieuws-Algemeen/Nieuws-2020/Nieuws-februari-2020/StartDoe-Effe-Normaal-project-op-woensdag-4-maart.html>

Joosten, F. (2007). Een maat om op te bouwen: Sociale competentie meten voor het basisonderwijs. Geraadpleegd van

https://pure.uva.nl/ws/files/845370/52855_Joosten_Een_maat_om_op_te_bouwen.pdf

Kanjertraining. (2021, 4 januari). Welkom bij de Kanjertraining. Geraadpleegd van

<https://www.kanjertraining.nl/>

Kwintessens. (n.d. a). Kind op Maandag voor godsdienst en levensbeschouwing.

<https://www.kwintessens.nl/levensbeschouwing/kind-op-maandag-en-extra-materialen>.

Kwintessens. (2020a). Kwink. Kwink op school.

https://www.kwinkopschool.nl/zoeken/?tx_solr%5Bq%5D=pesten&tx_solr%5Bpage%5D=0

Kwintessens. (n.d. b). Over Trefwoord. Trefwoord - Kwintessens, 2020.

<https://www.trefwoord.nl/over-trefwoord/>

Kwintessens. (2020b). Week van de Mediawijsheid - Kwink. Kwink op school.

<https://www.kwinkopschool.nl/kwink-actueel/week-van-de-mediawijsheid/>

Nederlands Centrum Onderwijs & Jeugdzorg. (n.d.). Bouwsteen gedragsmanagement: Gedragsregels samen ontwerpen. Geraadpleegd van

https://www.klassenmanagement.ncoj.nl/km_bouwstenen/gedragsmanagement/gedragsregels-samen-ontwerpen.php

Opvoedinformatie Nederland. (2020, 20 februari). Cyberpesten. Geraadpleegd van <https://www.opvoeden.nl/cyberpesten-487/>

Stichting School & Veiligheid. (2020, 16 november). Sanctieladder leerlingen. School en veiligheid. <https://www.schoolveiligheid.nl/kennisbank/sanctieladder-leerlingen/>

Stichting School & Veiligheid. (2021, 11 maart). Sociale media (po). School en veiligheid. <https://www.schoolveiligheid.nl/thema/sociale-media-po/#over-sociale-media>

Stichting Stop Pesten Nu. (2015, 29 mei). Wat is pesten? Geraadpleegd van <https://stoppestennu.nl/wat-pesten>

Stichting Stop Pesten Nu. (2020, 14 september). Online Pesten & Social media risico's en gevaren & Cybercrime. Geraadpleegd van <https://www.stoppestennu.nl/online-pestensocial-media-risicos-en-gevaren-cybercrime>

Vereniging Openbaar Onderwijs. (2020, 24 april). Brochure over pesten | VOO.nl. Geraadpleegd van <https://voo.nl/kennisbank/school/pesten>

